

RICHARD SORGE,

A SZOVJETEK SZUPERKÉMJE, AKI MEGVÁLTOZTATTA A 2. VILÁGHÁBORÚ KIMENETELÉT

„Itt van ez a szemétláda, aki gyárakat és bordélyházakat hoz létre Japánban, ráadásul azt mondja, hogy június 22-én következik be a német támadás. Arra céloztok, hogy talán neki is hinnem kellene?” – kérdezte gúnyosan Sztálin az elvtársakat, amikor azok Richard Sorge, a Tokióban tevékenykedő szuperkém jelentéséről tájékoztatták a generalisszimust. A szovjet diktátor szkepszisét elsősorban Sorge nagyvilági életmódja okozta. Nem akarta ugyanis elhinni, hogy egy csapodár alak, aki állandóan iszik és nőzik, képes lehet ilyen horderejű, titkos információk birtokába jutni.

Szerző: Fazakas László

Pedig Richard Sorge Kim Philby és Rudolf Abel mellett a szovjet hírszerzés egyik legeredményesebb ügynöke volt. Nemcsak a Barbarossa-tervről, hanem Pearl Harborról és a japánok távol-keleti stratégiájáról is pontos előrejelzéseket küldött Moszkvának. Ez utóbbi óriási jelentőségét mutatja, hogy lényegében ennek hatására sikerült elkerülni a szovjet főváros összeomlását. Richard Sorge neve mégis feledés-

accreditation-
card-of-
richard-sorge-
museum-kgb-
museum

be merült. Csupán Hruscsov idején, propaganda célból vették elő. A nyugati világ azonban már az ötvenes évektől ismerte Sorge rendkívüli tetteit, akit – a francia Le Figaro jóvoltából – rendszeresen „Sztálin James Bondjaként” szoktak emlegetni. A párosítás elsőre talán túlzásnak, sőt bulvárosnak tűnhet. De ha végignézzük pályáját, akkor azt láthatjuk, hogy valójában még a fiktív Bondnál is kalandosabb életút jutott neki. Arról nem is beszélve, hogy Sorge ténylegesen befolyásolta a történelem menetét. Nem csoda, hogy maga Ian Fleming is a világ legjobb mesterkémjének tartotta őt. John La Carré, Frederick Forsyth és Tom Clancy szintén csak szuperlatívuszokban beszélt a német ügynök elképesztő teljesítményéről.

A kezdetek

Richard Sorge német apától és orosz anyától született 1895-ben, Bakuban, amely akkoriban az Orosz Birodalom részét képezte. A család azonban 1898-ban Berlinbe költözött, így Sorge gyerekkora nagy részét már német földön töltötte. Bányamérnök apjának köszönhetően jómódú körülmények között nevelkedhetett, színvonalas iskolákba járhatott. Ám ezek a dolgok, mint a nélkülözést nem ismerő, elkényeztetett ifjakat általában, nem boldogították. Szürkének és céltalannak érezte az életét. A várt fordulatot egy Gavrilo Princip nevű,

boszniai szerb terrorista hozta el, aki aljas politikai érdekből agyonlőtte a Habsburg trónörökösét, Ferenc Ferdinándot és a feleségét. Ennek ürügyén kitört a Nagy Háború és a 18 éves, ekkor még nacionalista érzelmű Sorge – néhány schnapstól felbátorodva – önként bevonult II. Vilmos császár birodalmi hadseregébe. A fronton zajló kegyetlen harcok alatt többször is megsérült: 1917-ben például egy gránátrepesz olyannyira roncsolta a lábait, hogy harcképtelenné nyilvánították (állítólag a robbanástól egyik lába 2,5 centivel rövidebb lett, emiatt örökre sánta maradt).

12th June 1961: German actor Thomas Holtzmann playing the part of the spy Doctor Richard Sorge in Yves Ciampi's film 'Wer sind Sie, Dr Sorge?'

Balra át

A lábadozása idején került kapcsolatba a baloldali eszmékkel; Marx és Engels munkáit tanulmányozta. Ebben nagy szerepe volt az őt kezelő orvosnak is, akivel hosszas beszélgetéseket folytattak a kommunizmus ideológiájáról.

Érthető tehát, hogy a háború végeztével Sorge teljesen kiábrándult a nacionalizmus jegyében folytatott embertelen mészárlásból, és egy új, szocialista alapokra épülő világ kiépítése kezdte el érdekelni. Az idealista hevülettől elragadott mozgalmárban szerencsére volt annyi tudatos-

Soviet Red Army prisoners of war captured during Operation Barbarossa, the Nazi German invasion of Russia are forced to cross a railway bridge with no footwear and their arms raised in surrender on the Romanian front in Ukraine circa August 1941.

ság, hogy a világmegváltás előtt a tanulmánya-
it befejezze: 1919-ben a Hamburgi Egyetemen
politikai tudományokból szerzett doktorátust.
Ezt követően beállt a németországi kommunis-
ta pártba, majd a nagyobb városokban rende-
zett baloldali tüntetések állandó szereplőjévé
vált (az egyik ilyen eseményen a fiatal Lukács
György marxista filozófus is felbukkant). Ezek
mellett, mint elkötelezett kommunista, az ös-
szes munkahelyén agitálta a dolgozókat, emiatt
mindenhonnan kirúgták. A bajokat te-
tőzte, hogy bujtogató tevékenysége a
hatóságok figyelmét sem kerülte el. Ily
módon az egyre veszélyesebb helyzet-
be keveredő Sorge úgy döntött, hogy a
Szovjetunióban húzza meg magát; de
csak kevés időre, hiszen néhány hónap
múlva már ismét Németországban ter-
jesztette a kommunizmus ígését.
A folyamatos politikai pörgésben élő
Sorge ivással és nők elcsábításával pró-
bálta levezetni a feszültséget. Ez utób-
bi viszonylag elég könnyen ment neki:
korabeli leírások szerint Sorge igazi
charmeur volt, aki a nőket és a férfiakat egya-
ránt megbabonázta. Ennek ékes bizonyítéka,
hogy egykori tanárának a feleségét, Christiane
Gerlachot úgy vette el, hogy a professzor – ne-

jéről lemondva – áldását adta kettejük frigyére. A
kapcsolat természetesen nem tartott sokáig, mi-
vel Sorge egész életében a töméntelen alkohol
mellett a nők váltogatásával oldotta a kémkedés
által felgyülemlett stresszt. Így aztán 1927-ben
végre elváltak útjaik.

A kémkedés útjára lépve

Noha Sorge már jóideje kapcsolatban állt a
szovjet hírszerzéssel, a professzionálisabb kém-

kedés területén csak a második moszk-
vai tartózkodása során (1924–1929)
lépett szintet. Ekkor ugyanis a GRU
(katonai hírszerzés) kötelékébe került,
ahol a kor legjobb szakértőitől kapott
kiképzést. Ezután, immár a kémszakma
minden fortélyával felvértezett Sor-
ge-t a forrongó Kínába küldték, hogy
részletes információkat gyűjtsön az
országban zajló eseményekről, külö-
nös figyelmet fordítva Csang Kaj-sek
nacionalista csapatainak szándékairól.
Ennek megfelelően Sorge mint mező-
gazdasági szakíró érkezett Sanghajba,

az akkori időszak legtöbb titkos ügynökkel el-
árasztott városába. Itteni jelenléte alatt nagyon
sok fontos kapcsolatra tett szert, főleg japán és
kínai kommunista szimpatizánsokkal ismerke-

**Sorge a fronton zajló
kegyetlen harcok
alatt többször is
megsérült: 1917-ben
például egy gránát-
repsz olyannyira
roncsolta a lábait,
hogy harcképtelen-
né nyilvánították.**

dett. A kapcsolatépítésen túl természetesen a hírszerzést sem hanyagolta. Már ekkor olyan lényeges információkhoz jutott, amelyek éppen az óriási jelentőségük miatt váltak gyanússá moszkvai felettesei számára. Sorge például előre jelezte, hogy a japánok meg fogják támadni Mandzsúriát. A szovjetek azonban ezt teljes képtelenségnek tartották.

Sokatmondó, hogy a hír beigazolódása után sem lettek elfogadóbbak német ügynökök információi iránt. Sőt, feljebbvalói Moszkvába invitáltak „pihenésre”, ami a sztálini terror éveiben egyet jelentett a likvidálással. Sorge ugyanakkor a sok munkára való hivatkozással az összes hazahívási kísérletet elhárította. Óvatosságának köszönhetően megmenekült, idővel pedig rendeződött a státusza, és a GRU, fátylat borítva a múltra, újra bevetésre küldte, ez alkalommal Japánba.

A japán meló

A japán út előtt Sorge még visszatért Németországba és belépett az egyre nagyobb népszerűségnek örvendő náci pártba, továbbá tudósítói munkát vállalt a Frankfurter Allgemeine Zeitung (FAZ) napilapnál, hogy ezek révén biztosítsa magának a tökéletes fedősztorit. 1933-ban tehát már a FAZ újdonsült munkatársaként utazott Tokióba, ahol azonnal nekilátott a kémhálózat

Richard Sorge, German communist and a key Soviet spy, journalist, during his stay in Japan

Thick smoke billows up from stricken American warships (from left, USS West Virginia and USS Tennessee) along battleship row during the Japanese attack on Pearl Harbor, Honolulu, Oahu, Hawaii, December 7, 1941.

Mitusada Yoshikawa, head of the Japanese equivalent of the F.B.I., testifies before the U.S. House Un-American Activities Committee in the matter of the spy Richard Sorge in 1951. The Japanese executed Sorge, a German-Soviet agent, in 1943.

kiépítésének. Ebben nagy segítségére volt néhány korábbi megismert társa: például Ozaki Hocumi újságíró és Max Klausen rádiós. A csapat fokozatosan tovább bővült, ám mindvégig szigorú konspiráció mellett folytatták a tevékenységüket. Erre két okból volt nagy szükség. 1.: nem rendelkeztek semmilyen diplomáciai fedéssel, ami azt jelentette, hogy amennyiben lebuknak, akkor minden bizonnyal halálra ítélik őket. 2.: a japán kémelhárításnak feltűnt, hogy jelentős rádiós kommunikáció zajlik Tokió és Moszkva között.

Tokiói tartózkodása idején Sorge szoros, mondhatni baráti kapcsolatot létesített Eugene Ott német katonai attasé, későbbi nagykövettel. Az Ott-tal való bensőséges viszonynak köszönhetően bejáratos lett a követségre. Ráadásul idővel szerkesztői munkát kapott, ami lehetővé tette, hogy számos, szigorúan titkos jelentéshez is hozzáférjen. Ehhez persze az is hozzátartozott, hogy Ott, minden biztonsági szabályt áthágva, megmutatta a követség titkos rejtjelezését. Ennek következtében Sorge tudomást szerzett az antikomintern paktumról, figyelmeztetést küldött Pearl Harborról, valamint szinte pontosan előre jelezte a Barbarossa-hadművelet kezdetének időpontját. A felbecsülhetetlen információk fontosságát azonban sokan kételkedve, Sztálin pedig egyenesen elutasítóan fogadta. Sorge emiatt csalódott, de reménykedett, hogy előbb-utóbb megjön a hadvezetés esze. Aztán amikor hírt kapott arról, hogy a Wehrmacht lerohanta a védtelen Szovjetuniót, öröngeni kezdett: a legendárium szerint először az Imperial Hotel bárjában berúgott, majd

Richard Sorge 1895-1944 Soviet Military Intelligence Officer, Hero of Soviet Union, Commemorative Stamp, 1965

angolul azt ordibálta, hogy „Hitler egy kib***ott bűnöző” és hogy „egy gyilkos. De Sztálin megleckézteti a szemétládát.” Sorge annyira kiakadt, hogy még Ottot is felhívta egy nyilvános telefonfülkéből, és arról hablatyolt, hogy elvesztették

a háborút. A nagykövet természetesen semmit nem értett abból, amit a telefon másik végén, a félrészegek artikulálatlan nyelvén mondtak neki. Sorge elementáris indulata korábbi háborús tapasztalatából fakadt. Tudta, hogy a két ellentétes ideológiájú totális diktatúra összecsapása minden idők legbrutálisabb fegyveres konfliktusába fog torkollni. Innen nézve nem meglepő, hogy amint kijózanodott, rögvest azon szorgoskodott, miként tudná a Vörös Hadsereg erőfeszítéseit segíteni. A teljes fokozatra kapcsolt hírszerzési műveleteknek rövidesen meglett az eredménye. Sorge ugyanis olyan információkhoz jutott, amelyek megváltoztatták a második világháború menetét: 1941. szeptember 14-én arról értesítette a GRU tartótisztjeit, hogy Japán nem fogja megtámadni a Szovjetuniót, mert az olajhiánnyal küszködő birodalom először a nyersanyagokban gazdag Délkelet-Ázsia felé fog terjeszkedni. Sztálin ezúttal hitt Sorge jelentésének, és elrendelte, hogy a Távol-Keleten állomásoztatott hadosztályokat Moszkva felmentésére küldjék. Hogy mit is jelentett ez pontosan? Azt, hogy legalább 30, jól felszerelt hadosztályt csoportosítottak át a szovjet főváros védelmére. Az erősítés következtében a Vörös Hadsereg nemcsak hogy feltartóztatta a német hadigépezetet, de ellentámadásba is lendült.

Végjáték

Minden konspiráció ellenére a japán katonai rendőrség (Kempeitai) 1941 októberében végre Sorge nyomára akadt. Egy rutinrazzia során elfogták kémhálózatának egyik tagját, Yokoto Miyagit, akinek becsületére váljon, hogy először megpróbált öngyilkos lenni, de balszerencséjére nem halt meg. Ezt követően a Kempeitai gondoskodott arról, hogy a legszörnyűbb kínzásokkal kényszerítsék vallomásra. A terv bevált, Miyagi köpött. A titkosrendőrség innentől kezdve tudta, hogy Sorge és Okazi Hocumi kommunista kém, így hamarosan mindkettejüket letartóztatták.

A japánok eleinte igyekeztek rávenni Moszkvát egy fogolycserére, ám a szovjetek mindvégig tagadták, hogy bármi közük lenne Sorgéhoz. Ennek ellenére a japán hatóságok kitartóan próbálkoztak, legalább háromszor ajánlották fel a csere lehetőségét. Sztálin azonban hallani sem akart erről, ezért minden törekvés kudarcot vallott. A Kreml urának döntése értelmében Richard Sorge sorsa is megpecsételődött: 1944. november 7-én – a bolsevik hatalomátvétel évfordulóján – felakasztották a korszak legbrillánsabb mesterkémjét.

Sorge emlékezete

Jóllehet a Szovjetunióban Richard Sorge indexre került, a nagyvilág azonban tudomást szerzett a német ügynök elképesztő tetteiről. Ebből kifo-lyólag filmek, könyvek és újságcikkek tucatjai elevenítették fel újra meg újra Sorge legendás történetét. Az egyik legelső és egyben leghíresebb róla készült filmalkotás egy 1961-ben megjelent francia-japán koprodukció volt, melynek címe:

Qui êtes-vous, Monsieur Sorge? Vagyis: Ki vagy, Mr. Sorge?

Később a szovjetek is felismerték Sorge óriási propagandaértékét, és villámgyorsan a Szovjetunió Hőisévé avatták. A The New York Times – amely közelről figyelte az eseményeket – beszámolói alapján szépen lekövethető a szovjet propaganda fürgesége. Az amerikai lap 1964. szeptember 5-én adott tájékoztatása szerint elismerték Sorge GRU-s mivoltát (Soviet Admits Sorge

Was Its Spy in Wartime Japan), majd 1964. november 5-én már arról tudósítottak, hogy Sorgéból szovjet hőst faragtak (Sorge Is Made a Soviet Hero). Nyikita Hruscsov tehát elégedetten ünnepelhetett november 7-én, tudva azt, hogy egy újabb vörös hős mutat példát az ifjú út-törőmozgalmárok számára.

A szovjet csatlósállamok is buzgón követték a moszkvai trendeket. Magyarországon például Makai György vállalta a nemes feladatot, hogy rekordidő alatt megírja Sorge történetét. A könyvet – Ki volt dr. Sorge? – 1965-ben adták ki. ■

Moscow, USSR: Intrigue Sited. A huge poster, pasted on a corner site in Moscow, advertises the coming of a new film, Who Are You, Dr. Sorge?, which is being released in the Soviet capital. The intrigue of the poster apparently catches the eye of many passersby as they read the copy.